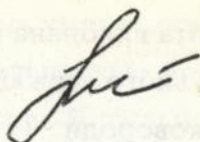

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ВОРОНЯНСЬКИЙ Олександр Володимирович

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

07.00.02 - історія України

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпропетровськ - 1995

АВ 32,770

Робота виконана на кафедрі історії України
Харківського державного педагогічного університету
ім. Г.Сковороди.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
БЛОЦЕРКІВСЬКИЙ Василь Якович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
ТУРЧЕНКО Федір Григорович
кандидат історичних наук, доцент

ЩЕНКО Олена Віталіївна

Провідна установа: Харківський державний університет

Захист відбудеться " 6 " вересня 1995 р. о 13.00 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 053.24.08 по
присвоєнню наукового ступеня кандидата історичних наук в
Дніпропетровському державному університеті /м.Дніпропет-
ровськ, пр. Гагаріна 72 аудиторія 307 /.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий "5" серпня 1995р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук,
доцент

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Л.С.Тутік

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах побудови самостійної Української держави особливої ваги набуває вивчення історичного досвіду Центральної Ради, особливо її діяльності по закладенню економічних підвалин національної незалежності.

Вирішальний вплив, який здійснює економічна політика уряду на розвиток держави, а в переломні періоди історії - і на саме її існування, неминуче ставить істориків перед необхідністю врахування цього важливого фактору при дослідженні проблем, пов'язаних з долею першого в новітній історії українського державного утворення. Крім того, вивчення і аналіз основних економічних перетворень, що їх проводила чи намічала проводити Центральна Рада, дозволяє на даній конкретній тематиці розглянути проблему альтернативності історичного розвитку, оскільки Центральна Рада, ставши політичним центром однієї з найбільш значних і найбільш розвинених частин колишньої Російської імперії, проводила в умовах тяжкої кризи революційного періоду лінію, яка відрізнялась як від курсу загальноросійського Тимчасового уряду, так і від курсу радянської влади, котра змінила цей уряд.

Ступінь наукової розробки теми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених історії Центральної Ради, немає ні однієї наукової роботи, котра б ставила за мету висвітлення її економічної політики. Разом з тим перші спроби аналізу окремих сторін економічної політики Ради та партій, які до неї входили, починають здійснюватись ще за часів її діяльності.

Наприкінці 1917 - на початку 1918 років один з керівних діячів Генерального Секретаріату земельних справ Центральної Ради К. Мацієвич в ряді статей, опублікованих в офіційній газеті "Нова

Рада", здійснив спробу критично проаналізувати стан розвитку продуктивних сил в аграрному секторі України та основні дії Українського уряду, проведені в сфері аграрної політики. В 1920-ті роки колишні діячі Центральної Ради, намагаючись осмислити причини її поразки, звертають свою увагу і на деякі сторони економічної політики цього органу. В їх роботах зроблено спробу розкрити формування програмних установок Центральної Ради, обґрунтувати ті чи інші її кроки в економічній сфері. Однак здебільшого ці роботи носять описовий характер і написані досить суб'єктивно, не ґрунтуючись на глибокому науковому аналізі.

Починаючи з 1920-х років за кордоном виходить ряд праць, присвячених діяльності Центральної Ради. Історія Центральної Ради розглядається в них з точки зору боротьби українського народу за свої національні інтереси, котрі, в свою чергу, трактувались авторами досить неоднозначно. При цьому економічна політика Центральної Ради та соціально-економічна орієнтація партій, що її складала, не були предметом ґрунтовного аналізу. Так, колишній голова Генерального секретаріату В.К. Виниченко, називаючи недостатню активність Центральної Ради в сфері економічної політики в ряді основних причин краху УНР, практично не дає не лише аналізу її економічної політики, але й не приводить майже ніяких фактичних даних з цієї сторони її діяльності./3/. Більш чітке розуміння взаємопов'язаності національно-державного будівництва і економічної орієнтації уряду проявляють колишні лідери українських есерів П. Христюк, М. Шаповал та колишній діяч Генерального Секретаріату, професор Української господарської академії О. Мицюк./4/. Однак, їх спроби аналізу діяльності Центральної Ради в галузі аграрної політики не носять всеохплюючого характеру, мають вузькопартійний підхід і слугували, перш за все, цілям міжпартійної боротьби, котра відбувалась

на той час між керівними діячами УПСР і УСДРП. Досить цінною є робота Д.Дорошенка "Історія України. 1917 - 1923 р.р."; перший том якої присвячений діяльності Центральної Ради. Автор не лише описує основні кроки останньої, в тому числі і в галузі економічної діяльності, але й робить спробу дати оцінку цим крокам з точки зору їх впливу на процес створення національної держави. На жаль, цей видатний український вчений не ставив перед собою завдання ґрунтовного дослідження історико-економічної проблематики. Фактичний матеріал, наведений в його праці, не отримав належного критичного осмислення, внаслідок чого висновки Д. Дорошенка щодо результатів економічної політики Центральної Ради є значною мірою спрощеними.

В історичній літературі Радянського Союзу проблеми економічної політики Центральної Ради практично не піднімались. Оцінюючи загальну політику українського уряду 1917-1918 років як буржуазну та антинародну, радянські вчені не підкріпляли свою точку зору ґрунтовними спеціальними дослідженнями. З всього комплексу економічних заходів Центральної Ради називалась лише аграрна політика. Її завдання визначались з твердих класових позицій, при цьому головним критерієм в оцінці результатів аграрної реформи було виконання земельних вимог селянства. Так, в фундаментальній роботі М. Рубача аграрна політика Центральної Ради оцінюється як така, що проводилася в інтересах поміщиків/6/.

Заслугою радянських дослідників цього питання є, перш за все, детальне вивчення селянського аграрного руху в Україні та процесу переходу земель до рук селянства в період революції 1917 р. Однак при цьому постійно підкреслювалося керівництво даним процесом з боку більшовиків, що не залишало місця для висвітлення ролі в ньому Центральної Ради та пов'язаних з нею місцевих установ.

Фактично єдиним спеціальним дослідженням з даної проблеми є один з розділів статті професора Українського Вільного Університету І.Витановича "Аграрна політика українських урядів", в якому автор коротко розглядає аграрну політику Центральної Ради /7/. В цій праці кроки Центральної Ради в сфері земельних перетворень вперше розглядаються як цілісна політика урядової установи і дається зв'язок між ними та земельною політикою інших українських урядів революційної доби. На жаль, через недостатність джерельної бази І. Витанович обмежується розглядом лише основних офіційних документів Центральної Ради - Універсалів та урядових декларацій, не маючи змоги вивчити діяльність українського уряду по впровадженню в життя аграрних перетворень. Суттєво знизило значення висновків І.Витановича щодо результатів аграрної політики Центральної Ради і те, що він незміг в достатньому ступеню виявити протиріччя при формуванні аграрного курсу між Центральною Радою та її виконавчим органом - Генеральним Секретаріатом.

Останнім часом інтенсивна розробка дослідниками питань, пов'язаних з діяльністю Центральної Ради, загальна оцінка її політичної діяльності, подана в працях С.Кульчицького, І.Кураса, В.Солдатенка, О.Копиленка та інших вчених дозволяють відійти від ідеологічного стереотипу при характеристиці цієї української державної установи. Водночас необхідно відмітити, що сучасні українські дослідження діяльності Центральної Ради обминають питання про її економічну політику, в крайньому випадку зводячи останню до аграрного питання /при цьому, як правило, повторюючи радянську тезу про необхідність наділення селянства землею/ та констатації факту введення власної грошової одиниці./8/.

Таким чином, історіографічний аналіз дозволяє зробити висновок, що дана тема вивчення практично не отримала, відсутні

узагальнюючі праці, де економічна політика Центральної Ради знайшла б повний і всебічний аналіз.

Мета і завдання дослідження. Дана дисертація ставить за мету вивчення економічної політики Центральної Ради з точки зору потреб розвитку народногосподарського комплексу України в конкретних умовах політичної і господарської кризи 1917-1918 років, показати місце і роль економічної політики в процесі національно-державного становлення України даного періоду.

У відповідності до зазначеної мети автор ставить перед собою наступні завдання:

-на основі аналізу домінуючих тенденцій розвитку народного господарства України визначити головні проблеми, вирішення яких потребувала українська економіка на час виникнення Центральної Ради;

-виявити основні завдання, які ставила перед собою Центральна Рада в економічній сфері та їх відповідність тогочасній політико-економічній ситуації в Україні;

-визначити основні напрями, котрі склались в ході реалізації економічної політики Центральної Ради, а також соціальну спрямованість, ефективність та наслідки цієї політики;

-сформулювати рекомендації, які випливають з досвіду економічної діяльності Центральної Ради.

Застосувавши проблемно-хронологічний підхід при викладенні матеріалу, дисертант використав три основні групи методів дослідження:

-загальнонаукові /логічний, історичний, об'єктивний/;

-спеціально - історичні /хронологічний, синхронний, ретроспективний, структурно-системний/;

-методи суміжних наук /статистичний, конкретного соціологічного дослідження та ін./.

Хронологічні рамки роботи охоплюють весь період діяльності Української Центральної Ради з березня 1917 по квітень 1918 року.

Географічні межі роботи включають в себе територію тих дев'яти українських губерній, на які розповсюдила свою юрисдикцію Центральна Рада III Універсалом і населення яких в основному визнавало її за свій уряд на протязі періоду, що розглядається.

Вибір теми зумовлює і використання джерельної бази. Значною фактологічною базою для написання дисертації були архівні джерела. Дисертант використав документи Центрального державного архіву вищих органів влади та державного управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України, Державних архівів Дніпропетровської, Донецької, Київської, Харківської областей. В цілому було опрацьовано більше 300 справ. Багато документів введено у науковий обіг вперше.

Основними джерелами при написанні роботи є документи самої Центральної Ради та її Генерального Секретаріату /Ради Народних Міністрів/. Перш за все, це протоколи засідань Малої Ради та Генерального Секретаріату /Ради Народних Міністрів/. Ця категорія документів дає можливість виявити розстановку сил в Центральній Раді при розробці та обговоренні найбільш значних елементів її економічної політики, виявити основні тенденції при виробленні курсу цієї політики. На жаль, запротокольовані були далеко не всі засідання Генерального Секретаріату та Малої Ради, при чому частина протоколів не збереглась, а частина залишається досі нерозшифрованою. Значно меншу цікавість становлять журнали засідань Генерального Секретаріату /Ради Народних Міністрів/, в котрих подається лише дата та порядок денний засідань. Через надзвичайну неповноту архівних матеріалів при реконструкції законодавчої діяльності Центральної Ради в галузі економіки

необхідно значною мірою користуватись також тогочасними періодичними виданнями - як офіційними газетами Центральної Ради та її провідних партій, такими як "Вісті з Української Центральної Ради", Вісник Генерального Секретаріату УНР", "Нова Рада", "Воля", "Робітнича газета", "Народна воля", так і газетами опозиції - більшовицької, російських соціалістів, кадетсько-октябристської та місцевими виданнями. В офіційних виданнях міститься багато фактичного матеріалу: репортажі, деякі стенограми, протоколи засідань Центральної Ради; звернення, постанови, циркуляри Генерального Секретаріату; виступи та статті керівників Української Центральної Ради різного рангу; інформація про пленуми, конференції та з'їзди найбільш масових політичних партій в Україні та інше. Опозиційні видання містять здебільшого критику кроків Центральної Ради та її уряду, а також деякий фактологічний матеріал щодо виконання її рішень.

Наукова новизна дослідження полягає, перш за все, в самому підході до проблеми, при якому економічна політика Центральної Ради аналізується не з точки зору інтересів окремих класів чи груп, а виходячи з потреб народного господарства України в цілому. Основні проблеми народногосподарського розвитку України, в тому числі причини передреволюційної економічної кризи та способи вирішення аграрного питання досліджуються, виходячи з комплексного аналізу загального стану народного господарства та основних тенденцій його розвитку, що дозволяє відійти від ідеологічних стереотипів при оцінці соціально-економічних завдань державної політики.

Вперше в історичній науці досліджується економічна політика Центральної Ради, при цьому важливе місце приділяється висвітленню процесу її формування у зв'язку з народногосподарськими потребами, політичними засадами трудящих мас України та

позицією фінансово-промислових кіл, а також з впливом політики російських урядів - Тимчасового та Раднаркому. Висловлюється думка про пріоритетне значення економічної політики уряду в процесі державного будівництва.

Дисертант намагався узагальнити не тільки позитивний досвід економічної діяльності Центральної Ради, але й негативний.

В роботі показана неадекватність деяких моментів економічної концепції Центральної Ради її курсу на автономію України, неспівпадіння по ряду позицій економічних курсів Центральної Ради та її уряду.

Економічна політика Центральної Ради визначається в дослідженні як така, що склалась не на основі глибоко розробленої економічної програми, а в результаті оперативної діяльності по забезпеченню побіжних потреб уряду. В роботі також аналізуються політичні наслідки економічної діяльності Центральної Ради.

Результати дослідження можуть бути використані в науково-педагогічній роботі при розробці і викладанні курсів історії України та історії народного господарства України.

Апробація дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри історії України Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди та кафедри політичної історії і політології Харківського державного аграрно-технічного університету сільського господарства, викладені в посібниках "Очерки политической истории Украины" /Харків, 1993/, "Політична історія України" /Харків 1995/ та інших публікаціях автора, були представлені в доповідях на науково-практичних конференціях.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Структура дисертації обумовлена поставленою метою і завданнями. Робота складається із вступу, трьох розділів, шести параграфів,

заклучення, додатків і списку використаних джерел та літератури.

У вступі обгрунтована актуальність і наукова значимість проблеми, визначений ступінь її наукової опрацьованості, охарактеризована джерельна база дослідження, сформульована його мета і завдання.

В першому розділі "Головні завдання економічної політики Центральної Ради" аналізуються основні завдання, які ставила перед собою Центральна Рада в економічній сфері, та їх адекватність потребам розвитку народного господарства України.

В першому параграфі даного розділу "Основні проблеми економічного розвитку України напередодні революції 1917 року" визначаються домінуючі проблеми і тенденції розвитку тогочасної української економіки. Аналізується значення зв'язку народного господарства України з народногосподарським комплексом Російської імперії. Оскільки промислові монополістичні об'єднання України займали пануюче положення на російському ринку, вони не були зацікавлені в відгородженні від нього. Інтернаціоналізація капіталу та приплив до українських промислових центрів великої кількості робітників з російських губерній створювали додаткові труднощі на шляху відродження національної державності. Маючи значний економічний потенціал, високий ступінь організації виробництва та капіталу, займаючи одне з провідних положень на російському ринку, Україна не мала ні власної фінансової системи, ні національно орієнтованої буржуазії /котра в країнах з аналогічним рівнем розвитку була основною підпорою національно-державної ідеї/.

Аналізуючи причини економічної кризи напередодні революції 1917р., автор відходить від її традиційної оцінки як загальної кризи капіталістичного способу виробництва в Росії. Проведення царським урядом в роки першої світової війни політики державного

субсидування величезних військових замовлень при диктаті монополій і недостатній платоспроможності масового споживачького ринку створило умови для отримання надприбутків від обороту фіктивного капіталу і перетікання грошових ресурсів з виробничої діяльності у фінансово-комерційну. Результатом став занепад виробництва і товарно-грошових відносин. Як свідчить світовий досвід, вихід з такого роду кризи полягає не в подальшій монополізації народногосподарського комплексу державою /що було характерним для тогочасних уявлень про соціалістичний спосіб господарства/, а в протиставленні всевладному диктату монополій державного регулювання для відтворення збалансованого ринкового товарообміну. Таким чином дана криза, будучи структурною, не вимагала зміни соціальної формації.

Щодо аграрного питання автор ставить під сумнів економічну прогресивність такого кроку як зрівняльний розподіл поміщицьких земель між селянськими господарствами в Україні, оскільки це привело б, по-перше, до ліквідації високорозвинених капіталізованих аграрних господарств, котрі переважали на Правобережжі та в Степовій зоні України, а, по-друге, не змогло б забезпечити селянство навіть мінімальною нормою земельного наділу, необхідною для прожиття. В результаті суттєво знизився б рівень розвитку продуктивних сил в сільському господарстві України, відбулася б його повна натуралізація.

Таким чином, основними завданнями, які на наш погляд, стояли перед Центральною Радою в економічній галузі в умовах назрілого соціального вибуху були: проведення земельної реформи на основі націоналізації великих аграрних господарств індустріального типу з передачею їх селянству в колективне користування і ліквідація економічної кризи на основі скорочення воєнних видатків, встановлення державного контролю за виробництвом і розподілом та бан-

ківською системою для повернення капіталу у виробництво, а також створення власної фінансової системи.

У другому параграфі "Економічна програма Центральної Ради" аналізуються економічні програми ведучих партій Центральної Ради, економічні вимоги основних соціальних груп України-селянства і робітничого класу та позиція буржуазії і великих землевласників України в економічних питаннях; показано вплив цих факторів, а також вплив політики Тимчасового уряду та Раднаркому Росії на формування економічної політики Центральної Ради.

Всі ведучі партії Центральної Ради /УПСР, УСДРП, УПСФ/, в своїх програмних положеннях виходили з загальносоціалістичних принципів, вважаючи кінцевою метою своєї діяльності побудову соціалістичної системи господарювання. Виходячи з цього, вони визнавали необхідність і прогресивність державного контролю за виробництвом і розподілом продукції, введення власної системи управління народногосподарським комплексом України, створення власної фінансової системи, а також прогресивність великих господарств в аграрному секторі. Однак при цьому, якщо УПСФ і УСДРП в своїх програмних установах виступали за збереження великого поміщицького землеволодіння під контролем держави, то УПСР настоювала на прямій передачі великих поміщицьких господарств до рук держави. Позиція УПСР більше відповідала настроям селянських мас, котрі на своїх численних з'їздах виступали за негайний перерозподіл землі і введення державного контролю над виробництвом та розподілом продукції промисловості. Намагаючись заручитись підтримкою селянських мас, котрі складали основне населення України, Центральна Рада вже в липні 1917 року заявила про свій намір провести передачу поміщицької землі селянам. Однак розходження по аграрному питанню між основними її партіями постійно заважало остаточному оформленню позиції

Центральної Ради в цьому важливому питанні. Крім того, керівництво Центральної Ради, вбачаючи завдання останньої в згуртуванні всіх українців, незалежно від їх соціальних та економічних інтересів на ґрунті національних завдань, свідомо намагалось уникнути всіх спірних питань, які могли б роз'єднати український рух і насамперед, як свідчить голова Ради М.Грушевський, - економічної, земельної і харчової справи./9/. Це привело до того, що хоча курс на встановлення державного регулювання економіки Центральною Радою визначила ще в серпні 1917 року, вона аж до листопада 1917 року майже не проводила активних самостійних дій в галузі керівництва економікою та по створенню власної фінансової системи, визнаючи в господарській галузі керівну роль Тимчасового уряду.

В процесі дослідження дисертант прийшов до висновку, що завдання, котрі ставила Центральною Радою в економічній сфері, сформувались як під впливом позицій основних партій Центральної Ради, так і в результаті впливу на останню з боку великої буржуазії України та Тимчасового уряду Росії, що привело до гальмування проведення в життя необхідних економічних реформ. Разом з тим економічний курс Центральної Ради в період після листопада 1917 року можна вважати значною мірою реакцією на соціально-економічні перетворення, які проводив радянський уряд Росії.

В цілому можна думати, що Центральною Радою створила свій власний напрям економічних перетворень в Україні, який визначився як державне регулювання економіки і обмеження свободи торгівлі, а також проведення аграрної реформи на основі націоналізації земельного фонду. Такий курс в цілому відповідав тогочасному стану економіки України, однак визначився він в умовах, коли Центральною Радою через тривале ігнорування соціально-економічних питань вже втратила політичну довіру основної маси

населення і не могла більше розраховувати на його підтримку в проведенні реформ.

У другому розділі "Фінансова політика і державне регулювання економіки" розглядається процес встановлення державного контролю за виробництвом і розподілом, котрий в умовах української дійсності даного періоду здійснювався у двох основних формах: як безпосередній - у вигляді встановлення державного контролю за виробництвом і розподілом, так і у формі проведення державою фінансової політики, направленої на підтримку виробництва та пріоритетний розвиток його найбільш важливих галузей.

В першому параграфі "Фінансова політика" розглядаються заходи Центральної Ради по зосередженню і розподілу державою фінансових ресурсів для здійснення своїх функцій, створення українським урядом трьох основних джерел знаходжень фінансових ресурсів: податкової системи, державних позичок та грошової емісії, а також процес використання цих фінансових ресурсів державою. В процесі дослідження автор дійшов висновку, що в галузі фінансової політики Центральна Рада та її уряд припустилися суттєвих недоліків, головними з яких були:

- орієнтація керівництва Центральної Ради, в першу чергу, на національно-культурний аспект в процесі державного будівництва, що зумовило недооцінку ним розробки програми економічного розвитку України. Практично до кінця 1917 року Центральна Рада не мала державної програми фінансової політики;

- орієнтація на Тимчасовий уряд в питанні про фінансове забезпечення Центральної Ради, результатом чого стало не виправдане затягування створення власної фінансової системи в Україні;

- відсутність рішучості у встановленні державного контролю за виробництвом і розподілом продукції/що, хоча й було порушенням права приватної власності, але не означало переходу до соціалізму

і в умовах відсутності в українського уряду фінансових засобів для регулювання економіки було єдиним способом подолання економічної кризи/;

- нерозуміння необхідності здійснення державою функції примусу при забезпеченні виконання громадянами фінансових обов'язків.

У другому параграфі "Політика економічного регулювання" показано, що в справі державного регулювання економіки Центральна Рада з самого початку схилилась до введення прямого державного контролю за виробництвом і розподілом продукції. Однак, вважаючи себе лише місцевою владою, вона поклала надії на запровадження такого контролю з боку загальноросійського Тимчасового уряду, що перешкодило їй скористатись масовими вимогами трудящих для взяття в свої руки керівництва народним господарством. Подальше падіння товарно-грошового обігу і натуралізація обміну примусили Центральну Раду після ліквідації Тимчасового уряду перейти до прямого державного втручання в економіку. У сфері розподілу це сталося шляхом встановлення державної монополії на торгівлю предметами широкого вжитку та основними продуктами харчування. Щодо державного контролю за виробництвом, практично його було встановлено лише в харчовій і лісовій промисловості та в сільському господарстві. При цьому формою такого контролю було створення монополістичних об'єднань, котрі охоплювали всю галузь, а також регулювали збут продукції, з наданням цим об'єднанням прав державних установ. Таким чином, результатом економічної політики уряду стало введення державно-монополістичного регулювання економіки в інтересах підприємств, для обслуговування яких використовувався державний апарат.

В розділі третьому "Аграрна політика Центральної Ради" розглядаються основні напрями, які визначилися в ході реалізації Централь-

ною Радою заходів по вирішенню земельного питання і результати діяльності Центральної Ради в аграрній сфері.

В першому параграфі "Діяльність керівних органів Центральної Ради в сфері аграрних відносин та сільського господарства" досліджується процес формування аграрного курсу Центральної Ради та її Генерального Секретаріату, визначається соціальна направленість аграрної політики Центральної Ради, її вплив на розвиток продуктивних сил в сільському господарстві. Зазначається, що Центральна Рада була першим урядом на території колишньої

Російської імперії, котрий заявив про свій намір провести аграрну реформу на основі перерозподілу серед селянства поміщицьких земель. Цей курс був підтриманий українським селянством і забезпечив Центральній Radі підтримку останнього на першому етапі її існування. Однак через розбіжності в думках по аграрному питанню між УПСР, представники якої чисельно переважали в самій Центральній Radі, та українськими соціал-демократами, котрі домінували в керівництві секретаріату земельних справ, проведення аграрної реформи на Україні постійно вікладалось. Дії українського уряду в цей час були спрямовані не на наділення селянства землею, а на запровадження державного контролю

над поміщицькими господарствами при збереженні в них існуючої форми землеволодіння. Таким чином, Центральна Рада і її Генеральний Секретаріат ввійшли в протиріччя з вимогами селянського руху щодо відчуження поміщицької землі. Якщо до початку літа 1917 року селянство на своїх з'їздах та сходах виступало проти самовільних захватів землі і за організований її перерозподіл на основі майбутнього земельного законодавства, котре повинно було бути прийнято Центральною Радою, то вже з кінця липня 1917 року український уряд втрачає ініціативу. В результаті аграрної реформи, а селянський рух набуває стихійного характеру. Після

Л. П. Провідення аграрної реформи
АН України

прийняття Другим З'їздом Рад Декрету про землю Центральна Рада, опинившись перед загрозою втрати своєї соціальної бази в особі українського селянства, декларує в III Універсалі передачу йому поміщицьких земель. Однак, зіткнувшись з активною протидією великих землевласників та торгово-промислових кіл, український уряд практично скасовує соціальну частину Універсалу. Цими діями Центральна Рада остаточно відвернула від себе селянство, котре продовжувало аграрну революцію, користуючись тепер вже законами не Центральної Ради, а російського Раднаркому. Таким чином, Центральна Рада втратила підтримку українського населення і опинилася в політичній ізоляції, що і стало однією з основних причин її падіння.

Другий параграф "Аграрні перетворення на місцях. Діяльність земельних комітетів" присвячений дослідженню реалізації на місцях аграрної політики Центральної Ради. Автор показує, що земельні комітети, котрі були основними провідниками цієї політики, значно випередили Генеральний Секретаріат в проведенні земельних перетворень. Це виявилось у прийнятті земельними комітетами численних рішень про відчуження у поміщиків землі, передачі її селянству в оренду по зниженим цінам, скасуванні угод про купівлю-продаж земель тощо. Наділяючи селянство землею без згоди з боку уряду, найбільш далекоглядні губернські та повітові земельні комітети намагались зберегти контроль над селянським рухом і направити його на збереження рівня продуктивних сил та товарного виробництва в сільському господарстві. В результаті діяльності земельних комітетів до рук селянства ще за часів правління Центральної Ради перейшла значна частина поміщицького землеволодіння. Однак в цілому Центральній Раді не вдалось спинити процес розвалу виробничих сил в сільському господарстві, тому що селянство, не отримавши землі від неї, просто перестало зважати

на український уряд і почало самовільний перерозподіл земельної власності. Таким чином, ні одне з головних завдань Центральної Ради в аграрній політиці - наділення селянства землею, недопущення спаду рівня продуктивних сил і забезпечення собі соціальної бази - не було виконане. Разом з тим не можна вважати вірним те, що Центральна Рада проводила аграрну політику в інтересах поміщиків. Проголосивши курс на зрівняльно-трудове землекористування, український уряд здійснював тимчасову підтримку великих господарств лише тому, що вони в умовах загальної натуралізації селянського господарювання залишалися єдиним осередками виробництва товарного зерна.

В заключенні дисертації зроблено узагальнення.

Центральна Рада, котра виникла як національне представництво народу в умовах глибокої економічної кризи, отримала визнання населення України завдяки надіям останнього на проведення нею ефективних заходів по боротьбі з кризою. Розвиток революції зумовив перетворення Центральної Ради в національний уряд України, котрий намагався проводити відносно самостійну економічну політику. Однак економічна діяльність Центральної Ради носила непослідовний, двоїстий характер: з одного боку, економічні домагання трудящих офіційно визнавались в урядових документах, а з другого, всіляко стримуваючи революційний рух в промисловості та сільському господарстві, уряд намагався консервативним шляхом затримати падіння виробництва. Брак організаційного єднання в керівництві Центральної Ради, відсутність сильного апарату значно утруднили її дії по проведенню ефективної політики, а доктринальна установка на збереження державних зв'язків з Росією і признання зверхності уряду останньої привело український уряд до необхідності в своїй оперативній діяльності дотримуватися рамок російського політичного курсу. Через це Центральна Рада

не змогла використати можливості, котрі надавались їй своєрідною революційною обстановкою в Україні, для вирішення найбільш важливих економічних питань. В результаті вона втратила підтримку населення України і була змушена зійти з історичної арени. Разом з тим Центральна Рада в результаті реалізації своєї економічної політики здійснила ряд заходів, аналогічних заходам радянського уряду: державно-монополістичне регулювання, примусове синдикування, націоналізація земельного фонду. Це підтверджує припущення, що в аналогічних умовах різні політичні сили об'єктивно вимушені проводити аналогічну економічну політику.

Основні положення та зміст дисертації викладені в публікаціях:

1. Земельні комітети і їх роль в аграрній діяльності Центральної Ради // Зб.наук.праць історичного факультету Харківського держ.пед.інституту. - Харків, 1993.- С.64-76.

2. Украина в 1917 г. // Очерки политической истории Украины. - Харьков, 1993./у співавторстві/.

3. Аграрна політика Центральної Ради // Актуальні проблеми історії України. Зб.наук.праць. - Харків: ХВУ, 1994. - С.49-60 /у співавторстві/.

4. Україна в 1917 році // Політична історія України. Харків, 1995.

5. Социалистическое государство: монополия или федерация // тез. междунар.научно-практич.конф.- Харьков, 1989.- С. 124-126.

6. До питання про погляди М.С.Грушевського на економічний розвиток майбутньої української держави. //Програма 4-ї наук.конф.молодих вчених та викладачів Харківського держ.пед.інституту за 1990-1991 рр. - Харків, 1992. - С.8.

7. Українська історіографія 1920-х - 1960 років з питань аграрної політики Центральної Ради//Актуальні питання історії України: Тези доповідей перших багалиївських читань, присвячених 135-річчю

з дня народження, 60 - річчю з дня смерті акад. Д.І.Багалія. -
Харків, 1992. - С. 36-37.

8. Селянське питання в політичній діяльності
Української Центральної Ради // Там же. - С. 37-38.

9. Аграрне питання в політичній діяльності Української
Центральної Ради // Тези доповідей науково-практич. конф.
"Молодь в посттоталітарному суспільстві". - Харків: ХДП,
1992. - С.111-112.

10. До питання про земельні перетворення на Харківщині
за часів діяльності Центральної Ради // Проблеми
музеезнавства та історичного краєзнавства: тези доповідей.
- Харків, 1994. - С.112-114.

Примітки: І. Нова Рада. - 1917. - N 136-139. 2.
Грушевський М. Українська Центральна Рада та її універсали,
перший і другий. - К., 1917; Його ж. На порозі Нової
України. Гадки і мрії. - К., 1917; його ж. Хто такі українці
і чого вони хочуть. - К., 1991; Порш М. Автономія України і
соціал-демократія. - К., 1917.3. Винниченко В. Відродження
нації. Ч.1-2 Доба Центральної Ради. - Київ-Відень, 1920.
Його ж. Українська державність. - Відень-Київ, 1920; 4.
Христюк П. Історія революційного соціалізму на Україні. -
Харків, 1924; Мицюк О. Аграрна політика. - Прага, 1922. 5.
Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. - Ужгород, 1932.
6. Рубач М.А. Очерки по истории революционных
преобразований аграрных отношений на Украине в период
проведения Октябрьской революции. - К., 1956. 7. Витанович
І. Аграрна політика українських урядів: 1917-1920 //
Укр.історик. - 1967. - N3-4 /15-16/. 8. Копиленко О.Л. "Сто
днів" Центральної Ради. - К. 1992; Кульчицький С.В.
Центральна Рада: утворення УНР // Укр.іст.журн. - 1992. - N
5,6; Яневський Д.Б. Українська Центральна Рада: перші кроки
до новітньої національної державності /березень-листопад
1917 р./ // Минуле України: відновлені сторінки. - 1991. 9.
Грушевський М.С. Спомини. - Відень, 1931.

A. V. Voronyanski The Central Rada Economic Policy.
Thesis for a degree of the candidate of historic sciences on speciality N
07.00.02 "History of Ukraine".

Dnipropetrovsk State University, Dnipropetrovsk, 1995.

The author carried on the research about the Ukraine national economy on the eve of the revolution of 1917 year, the process of establishing of the Central Rada economic policy and its realization. The author came to the conclusion that the Central Rada administration and its government were in disagreement with the majority of its delegates i.e., workers and peasants; and this resulted to the double-faced non-permanent character of economic policy.

One of the main causes of the Central Rada collapse was the fact that it did not perform radical economic changes in time.

Key words: economic policy, Central Rada, changes.

Воронянский А.В., Экономическая политика Центральной Рады.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. - "История Украины".

Днепропетровский гос. ун-т, Днепропетровск, 1995. Анализируется состояние народного хозяйства Украины накануне революции 1917 г., исследуется процесс формирования и реализации экономической политики Центральной Рады. Установлено, что разногласия между руководством Центральной Рады, ее правительством, с одной стороны, и крестьянско-рабочим большинством ее делегатов - с другой, обусловили двойственный, непоследовательный характер ее экономической политики.

Несвоевременность проведения радикальных экономических преобразований стала одной из основных причин падения Центральной Рады.

Ключевые слова: экономическая политика, Центральная Рада, реформы.

454652

AB32000

AB 32.770